

उत्तरक्रिया... विजय पाठारे, बूडस्टॉक जाजिया

भारतात काय आणि अमेरिकेत काय, दीर्घ आयुष्य जगणं हे भाग्याचं उरलं नाही हे बहुतेक सा-या जेष्ठ नागरिकाना उमजू लागलं आहे. नातू आणि पणतू पाहाण्याची सुखस्वनं साकारतातही. पण मुलंच जिथं सोबतीला नसतात तिथं नातवंडांचं कौतूक मनाला समाधान देण्यापुरतच. जर्सी खातर त्यांचं बेबीसिटींग करण्यासाठी बोलावणं आलं की त्या आंतरिक भावनेला थोडासा उजाळा लाभतो. आपला वंश वाढत आहे हे पाहाताना अभिमान वाटतो. पण चार

दिवस... लवकरच तेथून काढता पाय घ्यायचा असतो. म्हातारपणी मुलांच्या संसारात आपली अडगळ नसावी, आपलं आपण स्वतःचं सारं सांभाळावं, हेच जणु ध्येय उरतं... आजच्या जमान्यात मुलांच्या संसारात म्हाता-याना परकेण लाभतं. पाय तिथं कितीही घोटाळले तरीही. मात्र प्रकृती दासलायला लागली की ह्या वैयक्तिकतेवर मानसिक दडपण येते. साठी कशी निघून गेली हे कळत नाही, पण सत्तरीतलं वृद्धत्व मनाला बेजार करू लागते.

सुरेश आणि सरितेची हीच स्थीती झाली होती. दोघांच्या वयात वर्षा दोन वर्षांचा फार तर फरक. दोघांही सत्तरीत... एकुलता एक मुलगा अवी. दोन नातवंड. पण गो-या सुनेबरोबर सरिताचं जमत नव्हतं. त्यांत सुनेची आई त्यांच्या शेजारी राहायची. बेबीसिटींग करायची. तिथे हे कुठं लुडबुड करायला जाणार? मोटरीच्या प्रवासावरील स्वस्त्यातली सोय म्हणून डिझनीवर्ल्डला जाताना ते एकदा भेटून गेले. ग्रण्ड-मा ग्रण्ड-पाशी शेक हॅन्ड करायला. अवी मात्र त्याच्या नोंकरीत इथंतिथं जायचा, च्यान्स मिळाला तर भेटण्याचा प्रयत्न करायचा.

आयुष्य उदास होत चाललं होतं. म्हाता-यांचं खंगलेत्या डोळ्यांभंवती सुरकुत्यांचं जाळं विणीत सिएन-एन-वर रोज रात्री ल्यरी किंग पाहाण्यापल्याड तसं आयुष्यांत काही राहिलं नव्हतं. कुठं जाणं होत नव्हतं. रात्री रस्त्यावर नीट दिसणं कमी झाल्यानं गाडी चालवणं धोक्याचं झालं होतं. घरातच अडकून बसणं हाच पर्याय उरला होता. जणू आता ते मरणाचीच वाट पाहात होते. आणि मरणाचेच विचार रोजच्या डायलांगमधे प्रकट होऊ लागले होते.

आधी कोण मरणार?

मग माझां काय होणार?

गायका पुरुषांपेक्षा जास्त जगतात असं सुरेशनं म्हणावं, आणि सरितानं सवाण मरणाची इच्छा व्यक्त करावी. अन् मग दोघानी एकत्र मरण्याची स्वप्नं पाहावी.

असे दिवस जात होते. रात्रीची झोप अवधी तासा दोन तासांची, नशिबाची म्हणावी लागत होती, लागली तर मग निजल्या निजल्या अंधारात दोघांचे डायलांग सुरु होत.

तुला जर ल्यरी किंग नको तर आपण पुण्याला जाऊया --- सरिता

कशाला? तिथं टीक्हीवर भय इथलं संपत नाही बघायला? का आज तक? आजतक तग धरली, खूप झाली इथं काय आणि तिथं काय? कुठंतरी मरायचं. -- सुरेश

हे बघ, मला इथल्या फ्युनरलवर चार सहा हजार डॉलरस खर्च करायचे नाहीत -- सरिता

मग काय मृत्युनंतर तुझीं शवदान करू? पुण्याच्या मेडिकल कालेजला? -- सुरेश

विकायचा असेल देह तर विकूनही टाक. तेव्हढंच राहिलं होतं -- सरिता

खरं सांगू सरिता? प्रत्येक जेष्ठ नागरिकाच्या घरासाठी सोसायटीनं दोन गारबेज क्यॅन्स घावीत... एक कच-याला... एक बांडी डिस्पोझिलला... रात्री टाकली की सकाळी वाटेला लावली... -- सुरेश

वा, चांगला अंत्यसंस्कार सुचवलास. काय तुझी उत्तरायत्रेची कल्पना... मरायच्या आधीच तुझी कवटी फुटायला लागलीय-- सरिता

कुणाला खरं वाटेल की सरिता संधीवातानं हैराण झाली होती आणि तिला घरात काही करणं कठीण झालं होतं? सुरेशला हार्ट प्राब्लेम... .

प्रॉस्टेटचा संभव... .नुकतीच सरितेला त्यानं सवत आणली होती. हातात काठी आली होती, जिला तो सखी म्हणायचा... .

हे बघ, मला चितेवर चढवलस तर व्या सखीला तरी सती दे... -- सुरेश

त्यापेक्षा आधी मला जाऊ दे आणि मग कर तिच्याशी संसार... .मेला वाट पाहतो माझ्या आधी मरायची... -- सरिता

असा त्यांचा डायलोग. स्वतःला प्रथम मास्न घेणारा गंभीरणं हसणारा.

पण का कुणास, आजच्या रात्री सुरेशला स्वप्न पडलं... .

सरिता सवाळ्या गेली होती. आधुल्या दिवशीच तिनं जपून ठेवलेली लाल साडी त्याला दिली आणि म्हणाली,

ही मला नेसव माझ्याकडं म्यांचींग ब्लाऊझ नाही. पण हा टांप घाल.. . सवाळ्या जातेय, लाल वस्त्र हवं अंगावर.

सुरेश तिला म्हणतो,

अग व्यावर महाराष्ट्र मंडळाचा लोगो आहे.

सरिता म्हणते,

असूदे, सगळ्याना कळेल मी मराठी आहे.

सुरेश डॉक्टरला फोन करतो. विकएन्डला कुठला डॉक्टर मिळणार?

मग हताश होत ९१९ ला फोन करतो,

हंलो, आता मी काय कर?

लोगच अम्बूलन्स येते... मार्ग चा मार्ग... अटोप्सी... कोण मेली, कधी मेली, कशी मेली? कपडे का बदललेस? साडीवर लाल टांप कसा? महाराष्ट्र मंडळ कल्ट आहे का? पाहिले कपडे कुठं लपवलेस?

त खून केलास? अमेरिकेत सगळेच खुनावर येतात.

पण मग कोणीतरी सुरेशवर दया करते आणि त्याला क्रिमेशनसाठी फ्युनरल होममधे पाठवतात.

तुम्हाला कोणता फ्यून हवा? किती माणसं येतील वेकला? फुलं कोणती हवीत? तुम्ही कोणतं क्रेडीट कार्ड वापरता? अस्थी हव्यात ना? रक्षापात्र सेलेक्ट करायचं का? एक्सपेनसीव्ह पाहिजे? अस्थी विसर्जनासाठी इन्डियात एंजंट हवा?

आणि मग मात्र त्याच्या स्वप्नात किमया होते. सुरेश पंचवटीवर अस्थीविसर्जनाला. नासिकला जातो, सरितेच्या उत्तरक्रियेला... . ओम शबाय नमः... .

भररात्री सुरेश त्या स्वप्नातून उठतो. दरदरून घाम सुटलेला असतो. मूत्यूची चेष्टा हरवलेली असते. हरे राम.

..

cccccccccccccccccccc

दुसऱ्या दिवशी सुरेशनं सरितेला त्याच्या स्वप्नाचं वर्णन केलं... .सरिता हसायलाच लागली.

मला सुद्धा स्वप्न पडलं -- सरिता

काय? --सुरेश

तू गचकलास... सरिता

आं? -- सुरेश

शंभरदा तुला मी सांगत आलेय की दिवा न लावता अंधारात जिना उतरून खाली किचनमधे जाऊ नकोस. .
पंधरा पाय-यांचे पंधरा मोजत खाली उतरतोस धडपडत. . माझ्या स्वप्नात तू ते चुकीचे मोजलेस आणि
तेरावीलाच शेवटची पायरी समजलास. धडपडत खाली कोसळलास तो दाराच्या नांबवर. . मोठठ ठिणूल
येऊन तुझा कपाळमोक्ष आला -- सरिता

मनी वसे ते स्वप्नी दिसे कधी मी जिन्यावरून पडतो, असं झालंय तुला पण मग काय झालं? -- सुरेश

मी अवीला फोन केला, पण त्यांच्या फोनवर मंसेज, सुटीसाठी सारे, इन्क्लुडिंग तिथली आजी, बहामाला गेले
होते.

मी वैतागले, मुलगा करतो ना रे बापाचे अंत्यसंस्कार? लगेच माझ्या मनात विचार आला, आता तुझ्यासाठी
पाण्यानं भरलेलं मडकं कोण खाद्यावरून पाइन फोडणार? . . . नाईलाजानं मीही तुझ्यासारखा ९९९ ला फोन
केला . . . पोलीस आले ते विचारायला लागले आपलं भांडण झालं होतं का, नव-याच्या इन्स्युरन्सचं
बेनिफिशरी कोण? म्हणाले, तुझी बांडी हलवता येणार नाही, पंचनामा करायचाय, जण मी तुझा मर्डर केला
होता, अमेरिकेत सगळेच खुनावर येतात-- सरिता

मांगिमधे नाही नेलं मलाशेका रात्री आपल्या दोघांचीही तिथं सोय, स्वप्नातली. मांगिमधे जावं लागलं असेल
नंतर-- सुरेश

कशाला? तू तर इथंच घरात आ वासून पडला होतास, मी पोलसिएना तुझे डोळे मिटायला सांगितले --
सरिता

मी नक्की मेलो होतो? डॉक्टरला नाही बोलवलंस? -- सुरेश

नाही. पण स्वप्नात त्या पोलिसानं मला विचारलं, तुम्ही आंगनि डोनेशन करणार आहात का? तसं असेल
तर पंचनामा आवरता घेईन. . . मी म्हटलं तू व्यानं बहातर. . . होतास. . . तर तो म्हणाला, म्हाता-यांचे सारेच
आंगनि कामातून गेलेले नसतात, . . . खवचट मेला -- सरिता

मग सांगायचंस त्याला, आजकाल वायाग्रा वापरता येतो, अगदीच कुचकामी नसतात हं म्हाता-यांचे आंगनिस
एक तर हलवायाच्या घरावर तू तुळशीपत्र ठेवणार, माझी विल्लेवाट लावून, आणि पुन्हा माझ्या आंगनिचा
इन्सलट?-- सुरेश

अगदी बरोबर म्हणालास. . . तुझी बांडी म्हणजे हलवायाचं दुकानच झालंय. आयुष्यभर तुला गोड खाण्याचा
मोह -- मिठाई काय, च्यांकोलेटं काय, आयस्क्रीम काय. तुझ्यामुळे मला डायबिटीस झाला -- सरिता

म्हणजे मधुमोह मला, मधुमेह तुला? पण ही आंगनि डोनेशन-ची काय भानगड आहे? आणि ती तुला तुझ्या
स्वप्नात कशी सुचली? -- सुरेश

तीच तर गंमत तुला सांगायची आहे. स्वप्नात तुला तसाच दारात पडलेला सोइन मी कम्प्यूटरवर गेले आणि
गुगलवर आंगनि डोनेशनची वेबसाईट शोधली. मनात म्हटलं, एकटी पडलीय मी इथं, कुठं तुझं प्युनरल करीत
बसू? -- सरिता

पण आंगनि म्हणजे अख्खा देह नव्हे. . . तुला ते बांडी परत करणारच -- सुरेश

म्हणून तर मी डबल चेक करायला कम्प्यूटर वर गेले. . . एकदा तुझा देह दत्तक दिला की मग तो परत
कशाला घ्या? लकीली मला बांडी डोनेशनची वेब साइट मिळाली -- सरिता

स्वप्नात? मला पंचवटी दिसली, तुला वेब साइट?-- सुरेश

कारण अजून तुला लहानपणी पाहिलेले अंत्यविधी आठवतात. म्हणाला होतास आजोबांच्या वर्षशिंदाला पंचवटीला गेला होतास. . . -- सरिता

अजून आठवत. . . बाबा म्हणाले होते धमरिण सारे संस्कार करायलाच हवेत, पटो न पटो कर्तव्य करायलाच हवं आपले संस्कार, कुणाचे रिवाज, कुणाच्या राईट्स, जगात रीतीप्रमाणं माणूस वागतो दहन आणि दफन मध्ये फक्त मधलं व्यंजन वेगळं आहे. जन्मा आणि लग्नप्रमाणं मूत्यु हाही एक उत्सव आहे. न्यू ऑर्लिनमध्ये तर संगीत प्रोसेशन काढतात मला अजून वाईट वाटते, मी बाबांच्या वेळी जाऊ शकलो नाही आणि तू माझी बांडी डोनेट करायला निघालीस, तुझ्या स्वप्नात कसं काय पडलं तुला हे स्वप्न? -- सुरेश

हे बघ, माझे बाबा डॉक्टर होते. ते म्हणायचे, मेडिकल कालेजमधे प्रत्येक प्रेताचं विच्छेदन करण्याआधी ते प्रेताला नमस्कार करीत. त्याचे आभार मानीत.

देहाच्या देणगीवर सांस्कृतिक आणि कायद्याची बंधनं आलेली आहेत. पण एका देहातून हृदय, यकृत, मूत्रपिंड, स्वादुपिंड, फुफ्फुसं, आतडी, कानिंया, चामडी, बोनमरो, स्नायूपेशी असे कैक अवयव वाचवून दुस-या दैहात वापरता येऊ शकतात. हे समजायला काय स्वप्न पडायला हवं? -- सरिता

म्हणजे गाडी टोटल झाली की तिचे पार्टस् दुस-या गाडीच्या रिपेअरला वापरतात तसे? पण गाडी टोटल झाली की आपण नुसते पार्ट विकत नाही. . . सगळीच देऊन टाकतो. मग माझ्या बाबतीत पुढं काय झालं तुझ्या स्वप्नात? -- सुरेश

मला रड आलं -- सरिता

मी मेलो म्हणून? -- सुरेश

नाही. तू मरण्यापूर्वी बांडी डोनेट केली नव्हतीस म्हणून. तू नुसताच गेला होतास. किती वाईट वाटलं मला -- सरिता

धन्य तुझी. अग मी अजून जीवंत आहे. मला चहा, ब्रेकफास्ट काही देशील की नाही? निदान लास्ट मील म्हणून? -- सुरेश

देते रे, पण चहा उकळेतो जरा मेल घेऊन ये ना, मग पोहे पण करीन तुझ्या आवडीचे का आम्लेट कर? -- सरिता

येवढया उत्साहानं सरिता पोहे कशी करायला निघाली आज असा विचार करीत सुरेश मेल बांक्स बघायला गेला. रोज काहीना काही गारबेज मेलमधून येते, ते सारं पुन्हा गारबेज मध्ये जाते, क्रॅडीट कार्ड, इन्क्रेस्टमेट कंपन्यांची फी लंच आंफर, हेल्थ कवरेज विकणा-या आगळ्या वेगळ्या कंपन्या, लोकल कचरा. . . सा-याचा सुरेशला आता वैताग यायला लागला होता. पत्र तर आजकाल कोणाचच येत नसे, कारण ईमेल सोपी पडत होती सगळ्याना.

आज एक जाडजूड मोठ्ठा लिफाफा आला होता सरिताच्या नावानं. . . तरीच म्हणाली मेल बघून ये. अनांटोमी गिफ्ट रजिस्ट्री कडून. . . घरबसल्या सरिताचा हा काही उद्योग असावा असं म्हणत तो घरात आला. सरितानं पंकेज हिसकावून घेतलं.

बरका सुरेश मोटर टोटल झाली की मोफत गिफ्ट करूया. . . लिफाफा उघडत सरिता म्हणाली. . . ते बांडी डोनेशनचे पेपरस् होते. . .

आता सुरेशच्या डोक्यात प्रकाश पडला. . . सरिता काही स्वप्नात कम्प्युटरवर गेली नव्हती. डॉट कामवरून तिने माहिती आणि अप्लीकेशन फार्म मागवले होते. . .

दोघांसाठी दोन फार्मस.

सरिता म्हणाली,

आता तुला चिंतेत पडायला नको... मी मेले तर काय करायचं? सही कर
इथं छान मोकळा होशील... कायमचा.
सुरेश साफ गारठून गेला...
